

Л. Чикаленко

ХВЕДІР КІНДРАТОВИЧ ВОВК ЯК ПЕРЕДІСТОРИК

Бажаючи змалювати постать покійного професора Хв.К. Вовка як передісторика, я й хвилини не думав зробити це в якихсь вичерпуючих розмірах, бо багато є причин, які роблять для мене неможливим виконати таке завдання. Належучи до наймолодшої генерації учнів покійного, я зазнав його вже за часів, коли для змученого тяжким життям в закордонній еміграції організму, проминули часи розквіту сил і не було вже в ньому тої сили, які виявляв він раніше та й навіть в перші роки його приїзду до Петербургу. На очах молодших учнів Хв.Кондр. проходила друга половина «кривої» життя і на наших очах відбувався повільний упадок сили покійного; по тому, що ми брали від Хв.Кондр. бачили ми надзвичайну постать ученого та учителя, яку могли-б нам надовше зберегти інші життєві обставини в минулому та кращий, а не Петербурзьський клімат в останні роки життя покійного. Для того щоб дати повну характеристику наукової діяльності покійного треба-б от-же було мені переглянути всі його праці і по них прослідкувати розвій його, як передісторика, але сього зараз не можна зробити, бо не дістати тут, у Києві всіх праць покійного, друкованих здебільшого в закордонних виданнях. Таким чином моя спроба характеристики може ґрунтуватись на особистих вражіннях та спостереженнях над останнім періодом життя Хведора Кіндратовича та на тій невеличкій частині праць покійного, які я міг тут розшукати...

Рідко мабуть можна зустрінути таку цільну та закінчену постать, якою був Федір Кіндратович. Вихований змолоду в ідеях матеріалізму та позитивізму він вже по своїй освіті хеміка мав не аби який ґрунт для утворення наукового світогляду, так характерного для

природознавців його генерації і який так яскраво відбився в творах великого, теж уже покійника, нашого земляка І.І. Мечнікова. Люде цієї генерації не бачили науки по за межами природознавства, вони може инколи переходили межі в недовір'ю до всіх дисциплін, які не стояли на природознавчому ґрунті, але ж людям цієї епохи завдячує природознавство силою нових відкриттів, їм зобов'язані й інші дисципліни своїм розвитком, бо дякуючи їхнім тенденціям було внесено світло системи в темні лябіринти повні ріжного матеріалу і свіжого, здорового і затхлого, непотрібного.

З студентських часів ще у Хведора Кіндратовича було стремління до праці на громадському ґрунті, з молодих років ще національне питання, таке близьке покійному впродовж цілого його життя, кликало його до чогось ширшого, ніж найбільш точні з природознавчих наук, інтерес до котрих був продиктований Хведорові Кіндратовичу самим складом його розуму ясного гострого, що не міг оперувати непевними фактами та туманними образами.

Все життя Хведора Кіндратовича є з сього боку надзвичайним зразком подвигу. Перед нашими очима проходить постать піонера, який в повному озброєнні іде в недосліджені краї, аби й в них на досвіді свого дослідженого краю завести нове життя та нові кращі порядки. Ми бачимо, як впродовж свого життя все далі й далі заходе Хведір Кіндратович в бік гуманітарних наук, як поволі еволюціонують його інтереси, як хемію заміняє ботаніка, а далі зоологія, порівнююча анатомія, антропологія анатомічна, етнографія і вже наприкінці передісторія. Дійшовши до передісторії Хведір Кіндратович зупиняється; правда, йому близькі були питання соціології ще, але далі йти він не

хотів, не міг, для нього тут кінчалася вже наука. Передісторія була справді в житті Хведора Кіндратовича останньою хронологічною дисципліною, якою він зацікавився і над розвоєм якої він працював. Правда, ще перебуваючи в Києві до своєї еміграції Хведір Кіндратович подорожує в 1875 та 1876 роках з Володимиром Боніфатієвичем Антоновичем по Київщині та Волині, допомагаючи йому в його археологічних дослідках, але в ті часи ми не бачимо безпосереднього впливу сього на напрямок наукових інтересів Хведора Кіндратовича хоч взагалі сама постать Волод. Боніф. (теж природника по освіті), близьке знайомство з його науковими інтересами та працями для розвитку світогляду Хв. Кіндр. мали величезне значіння. Портрети Володимира Боніфатієвича з різних часів його життя заїмали завжди почесне місце в Кабінеті Ф.К., а згадки про Вол.Боніф. були завжди повні величчю поваги, навіть піетізму.

Пізніше вже в еміграції ми бачимо, як Хведір Кіндратович перебуваючи проїздом в різних місцях Західної Європи знайомиться з місцевими музеями, але в ці часи ще більше мабуть цікавлять Хвед. Кіндратовича етнографічні колекції, бо на ці роки саме припадає ціла низка творів Хвед. Кіндр. по Етнографії. Під час цих подорожувань очевидно під впливом цікавості до передісторії знайомиться та близько сходиться Хведор Кіндратович з відомим чеським археологом Любаром Нідерле, працю якого він згодом перекладає на Російську мову. Тільки вже пізніше, в кінці восьмидесятих років, оставшись на довго в Парижі Хведір Кіндрат. близько береться до передісторії, вступивши слухачем в Паризьку Ecole L'Anthropologie і слухаючи там лекції по антропологічних науках взагалі, а з окрема й курс передісторії самого Gabriel'a de Mortillet батька сучасної передісторії. Хоч в ці роки центр ваги інтересів Хведора Кіндратовича ще на боці анатомічної антропологии, але очевидно, що підготовка його в той час в питаннях доісторії була не аби яка, бо дуже швидко ми бачимо Хведора Кіндратовича діяльним співробітником товариств «Société Prehistorique de France», «Société des Excursions scientifiques» та інших які ставили собі метою розвій передісторії...

Але гігантські кроки, якими йде в ті часи розвій передісторії Франції та других близьких країн, дякуючи цілком новим ідеям та засадам внесеним в передісторію низкою геологів, притягують до себе більшу увагу Хведора Кіндратовича і він сам береться до праці на сьому новому для нього науковому полі. Всіма своїми думками та почуттями на Україні перебуваючи, Хведір Кіндратович бере на себе важку місію зв'язати українську науку з французькою і стає на довгі часи єдиним містком через який наукові думки Західної Європи доходять до нас і навпаки. Хведір Кіндратович починає в французьких виданнях друкувати досить чис-

ленні розвідки в яких знайомить Західну Європу з видатнішими знахідками нашої землі: освітлює їх з точки погляду західно європейської науки, з другого боку Хведір Кіндратович в численних в Російських та Українських виданнях освітлює наш матеріал, вказує на його всеєвропейське значіння і в той же час доводить, що тільки тоді стане у нас передісторія та археология на науковий ґрунт, коли ми зазнайомимось з її придбаннями в Західній Європі а не будемо тішитися з своєї начебто самотності...

Найвидатнішими етапами в науковому розвитку передісторії Східної Європи були археологічні з'їзди, що відбувались приблизно що 2—3 роки по головніших містах Росії та України і от Хведір Кіндратович починає знайомити з працями цих з'їздів французські наукові кола, друкуючи в L'Anthropologie регулярні огляди діяльності цих з'їздів та підкреслюючи той чи инший доклад, який на думку Хведора Кіндратовича міг мати більше значіння для Європейської науки. Знаходять собі таке освітлення з'їзди у Вільній, Ризі, Києві, Харкові та інших. Подаючи огляд розвою всієї передісторії на території Росії сам Хведір Кіндратович найближче зацікавлюється первісною добою людської культури, кам'яним віком і то головне найдавнішою його частиною — палеолітом. Увагу Хведора Кіндратовича притягують до себе розкопки д. Хвойки у Києві на Кирилівській вулиці, яких той не міг науково з'ясувати і на прохання Хведора Кіндратовича пересилав до Парижу потрібний до наукового розгляду матеріал. Праця Хвед. Кіндр. з приводу цієї розкопки, яка з'являється в Bulletin de la Société d'Anthropologie показує нам Хведора Кіндратовича, як досвідченого Західньо Європейського вченого, який опанувавши цілком і теоретично і практично здобутками палеоліту у Франції освітлює темне питання нашої передісторії. В сій праці Хведір Кіндратович ґрунтуючись на надісланому д. Хвойкою матеріалі, головним чином фотографіях, детально студіює кремінну індустрію цієї стоянки і хоч які не були бідні з сього боку знахідки та надіслані матеріали, висловлює думку, що ця стоянку треба зберегти до останніх часів палеоліту а саме до магдаленської доби. Крім типологічних рис кремінної індустрії за таке розуміння цієї стоянки і обставини ті, при яких було знайдено зразки цієї індустрії і та картина, яку уявляє собою сама стоянка. Все ж таки в сій першій своїй статті з приводу стоянки на Кирилівській вулиці Хведір Кіндратович не міг довести цілком об'єктивно своєї думки за браком матеріалу і то не тільки у себе під руками а взагалі за браком знайденого матеріалу на самій стоянці. Не аби який досвід, який перейшов вже в чутте обґрунтовував висловлену думку і він же казав, що найближчі роки мусять дати матеріалу переконуючого і для людей менш досвідчених. Дійсно розкопки ближчих років

справдили пророкування Хведора Кіндратовича і д. Хвойкою були знайдені зразки гравюри на іклі мамута остілько характерні для магдаленської доби, що слідує величчю праця Хведора Кіндратовича «Магдаленське майстерство на Україні» надрукованій в XLVI томі Записок Наукового Товариства імені Шевченка у Львові з непохитністю доводить (те, що раніше, швидше передчувалось) непереможною силою об'єктивних порівнянь та фактів. Думка Хведора Кіндратовича висловлена в сій праці є тепер загально прийнятий науковий факт, проте правда де хто з нею не згоджується. Не погоджується з Хведором Кіндратовичем д. Хвойка, бажаючи віднести цю стоянку до найдавніших часів палеоліту в порівнянні з якими й Ашельська доба є добою вже пізнього, але, з огляду на те, що д. Хвойка взагалі не уявляє собі добре, що він мав перед собою і що міг мати, до його голосу не можна уважно й ставитись. Досить подати хоч би те, що в колекції зібраній Хвойкою майже немає справжнього викінченого начиння і зовсім бракує так званих мікролітів, тих характерних для магдаленських стоянок, богатих гравірованою кістю. Це не випадок, а очевидячки наслідок того як собі уявляв д. Хвойка палеолітичного чоловіка та зразки його індустрії. Інші міркування керували певне д. Обермаером автором відомої книги «Передісторична Людина» коли він зараховував у своїй праці Кирилівську стоянку до так званої «орін'якської» доби, доби яку він разом з абатом Брейлем ввели в своїх творах як поправку до загальноприйнятої класифікації Габр. де Мортільє, і яку вони широко так скрізь пропагують. Чого ж саме він зараховує її до «орін'яку» зрозуміти досить таки важко. Він каже, що знахідка д. Хвойка належить не до магдаленської доби як думає д. Вовк, Пьєт та інші, а до кінця орін'якської або до початку солютрейської через те, що вона нагадує відому стоянку в Пржедмості, а там де він розглядає Пржедмостську стоянку він сю останню зараховує до кінця солютрейської або до початку магдаленської. От-же-ж Хведір Кіндратович про Кирилівську стоянку й каже, що вона «по матеріялу відповідає першій епоці, а по розвою майстерства — другій епоці магдаленської доби». От-же до чого було згадувати «орін'якську» добу, коли Кирилівська стоянка подібна до Пржедмостської, а та належить до магдаленської — зрозуміти просто й неможливо. Цікаву дуже думку підніс Хведір Кіндратович з'ясовуючи оцю начебто подвійність рис Кирилівської стоянки. Тримайчись того погляду, як наприклад і Бойд Доукінс, що людність західної Європи емігрувала за часів палеоліту з Заходу на схід за льодовцем, який зменшуючись з півдня не так все ж таки швидко відступав на північ в Східній Європі, як в Західній, Хведір Кіндратович й каже, що за часів, коли в західній Європі шез вже мамут, у нас

на Україні він ще був найвигіднішою поживою тутешньої людности і коли в другій половині магдаленської доби палеолітичне населення для своїх виробів користується вже рогом північного оленя, у нас воно має ще до своїх послуг уже незнану в сі часи на Заході мамуту кість (ivoire). Висновок з сего для дальніших дослідів на Україні Хведір Кіндратович зробив такий: «Вважаючи на те, що Київ стоїть трохи не на самому краї льодовенної просторони і пригадуючи, що на Чорноморю знайдено вже становище мустерської доби, треба думати, що мабуть незабаром Київо-Кирилівське становище не буде найдавнішим і на Україні». Це передбачення справдилося через декілька років знахідками в с. Мізині на Чернигівщині досліджуваними на сей раз самим Хведором Кіндратовичем.

Ся стоянка справедливо може вважатись бездоганно дослідженою. На жаль тільки доля не судила довести Хведорові Кіндратовичу сих дослідів до кінця, а головне навіть опублікувати, хоч все те в більш менш закінченому вигляді, що вже було зроблено до сього часу. Як ученик покійного, котрому випало близько стояти впродовж трьох літ до помоги при дослідженні сєї стоянки, я мав нагоду спостерігати в дрібницях величезну працю покійного і пізнати його не тільки, як лектора, а й як дослідувача. Полишаючи повну оцінку зроблених над сєю стоянкою дослідів до того часу, коли з'являться вони у друку, я все-ж не можу не згадати де яких фактів так характерних для методу досліджування. Коли попередні невеличкі розкопки 1908 та 1909 років з'ясували в якому напрямку іде верства з останками палеолітичної культури, то в 1911 році Хведір Кіндратович організує вже розкопки на широку скалю, бажаючи аби кожне окреме питання в розкопці розробляли фахівці. Матеріяльні засоби тільки не дозволили всього поставити так, як би хотілося. Про те виділивши всі геолого-палеонтологічні питання до вирішення гурткові геологів Московського Університету д.д. Павлову, Павловій та Мирчинку Хведір Кіндратович, притягнувши до праці низку своїх учеників, зробив по питанням палеоетнологічним все, що було можливо... Тільки на самій праці виявляються дійсні наукові знання та методи дослідів, тільки на праці самій виявляється чи має дослідувач школу та хист і Мізинські розкопки показали з сього боку Хведора Кіндратовича у всій його величності. Видко було як школа та науковий досвід перемагають темперамент та елементи особистости в відношенню до справи. Беручись до дослідів, часто дослідувачі складають собі апріорі якусь думку про об'єкт свого дослідження і инколи напередприбрана думка весь час заважає бачити дійсність і зрозуміти взаємне відношення спостережених фактів. Відомо, яке сумне значінне мали такі апріорні ідеї в дослідях славетного Шлімана, близче

відомо результат впливу сих апріорних ідей в дослідіах д. Хвойки, який шукаючи якихсь примітивних палиць та довбень не звернув уваги на те що було у нього під руками...

Не те було в праці Хведора Кіндратовича... Ще з за кордону, слідкуючи за працями українських археологів, зокрема над їх розкопками останків Трипільської (передмікенської) культури, Хведір Кіндратович в статті, надрукованій в «Археологической Летописи Юга Росіі» за 1906 рік, ставить цілу низку питань але швидко риторичних, бо на них він не сподівався відповіді кому їх ставив. Він твердо й з певністю вказує на значінне методів при розкопках, звертає увагу на те, що розкопки виводячи на світ із забуття пам'ятки старовини в той-же час навіки нищать їх унеможливаючи підхід до тої самої пам'ятки з іншими знаннями та досвідом. Вказавши на вагу сього боку дослідів Хведір Кіндратович завважає, що коли дослідувач не відповідь в своїй праці на ті питання, які ставить сучасний стан науки кожному дослідувачеві, то краще б він зовсім не брався і не нищив того, що інші з більшою користю для науки дослідили б пізніше...

Хоч, як згадувано, сю розвідку було написано з приводу останків неолітичної культури, а саме так званих «площадок», значіння яких дякуючи відсутности систематичних наукових дослідів досі ще остаточно не з'ясоване, всі закиди сі Хведора Кіндратовича можна віднести до будь яких розкопок у нас на Україні. От-же з сього боку самому Хведорові Кіндратовичу не може бути зроблено жодних уваг. Все було передбачено, обмірковано і зроблено так, що хто-б забажав ближче придивитись до праці, знайшов би в матеріялах найдрібніші вказівки і до рельєфу поверхні сучасної стоянки і до пляну заляганне кісток, до числа знайдених звірячих кістяків, до числа кремінного начиння відповідно кожному квадратному метрові. З розкопок було брато все, навіть те, що тепер, при сучасному станові науки, не має видимо-го значіння, але далі може його мати. Головні моменти було зафіксовано численними фотогр. знімками, було навіть зроблено декілько акварелів аби на завжди зберегти кольор свіжо розкопаної довколишньої глини (льос) та культурної верстви в ній.

Коли під час розкопок виникали нові питання, то робилося все аби знайти їм в дальнійшому відповідь, але ріжні здогадки було відкидано Хведором Кіндратовичем з характерним йому юмором, а инколи то й з суворістю. «Робочі гіпотези» казав завжди Хведор Кіндратович, річ хороша але нею негодиться зловживати. Особливо боровся Хведор Кіндратович з тенденціями з'ясувати незрозумілі з'явища аналогіями з сучасного культурного життя, а надто з ріжними міркуваннями від «здорового разсудка». Сам Хведір Кіндратович був одним з першорядних знавців побуту сучасних арктичних народів і

в Музею Імп. Александра III в Петербурзі, він і керував сим відділом поряд з відділом Українським та південнословянським. З огляду на се Хведір Кіндратович був для спостережень порівнянь та висновків над палеолітичним побутом в надзвичайно сприяючих умовах. Особливо цікавився Хведор Кіндратович побутом алеутів та чукчів і дійсно для з'ясування де яких питань з Мізенських розкопок ці знання Хведора Кіндратовича були просто неоцінними...

Переконаний еволюціоніст Хведор Кіндратович мав твердий критерій для своїх спостережень та міркувань. Він переконано учив, що природознавство наших часів мусить в найдрібніших своїх галузях прикласти та розвинути цю теорію. Знаючи це легко зрозуміти характерну рису Хведора Кіндратовича сю войовничу ворожість навіть до найобережніще висловлених тенденцій якомсь зменшити значіння еволюції, якомсь вплутати до чистої еволюційної науки наменьші крихотки чогось неопозитивного. Риторизм Хведора Кіндратовича був надзвичайний. Часто торкаючись в своїх розмовах природознавчих методів в науках, він закидав неприродознавчим наукам взагалі брак науковости особливо ж не любив Хведор Кіндратович у антропологів ріжних екскурсів в сфери психології етики та релігії...

Таке відношенне до наукових дослідів робило те, що кожду думку свою раніше ніж пустити її до друку Хведір Кіндратович довго перевірив та обмірковував, а наслідком сього і було невелике порівнюючи число друкованих праць покійного. Він завжди додержувався правила яким наставляв і своїх учеників: «ніколи не вискакувати з непродуманого, не розміркованою зо всіх боків думкою. Раніше ніж друкувати щось, треба перечитати написане так, якби читалась не власна праця, а чиясь чужа, а для того треба щоб написана праця вилежалась і автор до неї зміг віднести без авторського самолюбства, а з безсторонністю стороннього чоловіка...». Таке відношення не дозволило Хведорові Кіндратовичу видрукувати ще за життя свого свою лебедину пісню, хоч в деяких своїх замітках та рефератах на конгресах по передісторії він в загальних рисах намічав головні думки свого твору. Стисло викладені вони в додатках до праці «Гернеса»¹, що вийшла не що давно на російській мові під редакцією Хведора Кіндратовича. Там Хведір Кіндратович відводить Мізинську стоянку до кінця магдаленської доби власне навіть до переходової доби від магдаленської до турасської, але до аналізу сього визначення з боку покійного можливо приступити тільки тоді коли з'являться друком спеціальні досліді над сією стоянкою, з окрема дослід над костяною індустрією, які Хведор Кіндратович здається встиг довести до кінця...

1. Проф. М. Гернесъ. Первобытная культура. Русск. изд. «Sammlung Göschen»

Але не тільки одною палеолітичною добою цікавився Хведір Кіндратович. Йому самому правда не судилось провести якихсь широких подібно Мізинським, дослідів з поля інших культур, проте не менш палеоліту близькими були Хведорові Кіндратовичу питання з поля нового камінного віку та й новіших часів. Особливо притягувала до себе наукову увагу покійного перехо́дова від неоліту до бронзи доба так звана домікенська та у нас на Україні відома під назвою трипільської. З пам'ятками цієї культури добре ознайомився він ще в Південно-Європейських музеях, а особливо по Австрійських, під час своєї еміграції; особливо притягували до себе увагу покійного останки будівель з часів цієї культури. В них Хведір Кіндратович бачив натяки на напівпідземні будівлі сучасних нам балканських народів та й нашу українську хату з маленьким надпінним віконцем в затильній стіні та одним справжнім вікном з причілку. До сього типу будівель відносив Хведір Кіндратович і ті напівпідземні житла з часів неоліту, які було досліджено на Дніпрових берегах коло Києва В.Б. Антоновичем та д. Хвойкою...

Між ненадрукованими ще працями Хведора Кіндратовича лишилася велика праця по деяким питанням цієї домікенської культури; головніші думки цієї праці подає Хведір Кіндратович в згадуваних вже додатках до «Первобытная культура» Гернеса. Виводячи нарі́д якій ніс з собою ознаки цієї культури на Україну з Середньої Азії в напрямкові з SO на SW, Хведір Кіндратович відкидає думку наприклад проф. Штерна начеб на Балкани ся культура перейшла з України через Тесалію. Він вказує на те, що ся культура одночасово майже спановує всією Середньою та Малою Азією Месопотамією і що відтіля вона перейшла в Грецію та далі на Балкани...

Бронзовий вік та залізний менш цікавили Хведора Кіндратовича. Він не бачив можливості систематичних дослідів на полі сих культур ученому вихованому на природознавчих дисциплінах хоч до праць по досліджуванню

пам'яток цих часів ставився завжди дуже уважно. Обурювали покійного того типу досліди, які провадилися петроградськими вченими з Имп. Археологічної Комісії, які науку повернули в звичайне шукання кладів, золота для прикраси Ермітажу і до них часто звертався Хведір Кіндратович й словесно на наукових зборах і друком молючи їх принаймні не нищити при своїх «дослідах» кістяків людських та звірячих, які могли дати природознавчому досліджуванню величезної ваги матеріал. За малими винятками сі мольби проходили марне і ще довго побажання Хведора Кіндратовича лишатимуться «гласом вопіючого в пустині»...

В закінченні цієї спроби характеристики Хведора Кіндратовича, як передісторика, треба сказати декілько слів про нього як про вчителя... Покійний не робив з науки якоїсь речі досяжної тільки «ізбраним». Всім на його думку широко мусять бути відчинені двері і кожен, хто схоче, той і може увійти. Цікавою рисою педагогічних методів Хведора Кіндратовича було те, що він дуже швидко пускав своїх учнів до самої відповідальної праці, тоді навіть, коли вони може навіть не мали відповідної ерудиції. Найбільшу увагу звертав він на загальну природознавчу освіту і коли студент добре скінчив праці практичні по хемії та порівнюючій анатомії, то вже міг рахувати на найкраще та найприятніше відношення до своїх праць по антропологічним дисциплінам. А бути учеником се багато значило. Це значило бути і співробітником і молодшим товаришом, з яким обмірковуються не тільки дробні питання з біжучої праці, але який і в широких загальних питаннях наукового значіння та в розробці питань будучої практичної діяльності бере найближчу участь. Тому й була така надзвичайна атмосфера в Антропологічному Кабінеті Петроградського університету на 16 лінії Вас.острова. Там не було неприязні, не було сварки, а були найкращі відносини найщиріше співробітництво, які певне ніколи не щезнуть з пам'яті у тих, хто знав покійного та мав щастя бути його учеником.